

ART TREPY FOR CHILDREN WITH COMMUNICATION DISORDERS

The publication explores the possibilities of art therapy for working with children with communication disorders. It seeks the connection between art in art therapy and communication, and proves the thesis that art, in the form of psychological therapy, helps to understand and improve the emotional state of children with communication disorders.

Key words: art therapy, communication disorders, children

АРТ ТЕРАПИЯ ПРИ ДЕЦА С КОМУНИКАТИВНИ НАРУШЕНИЯ

Публикацията проследява възможностите на арт терапията за работа с деца с комуникативни нарушения. Търси се връзката между изкуството в арт терапията и комуникацията и се доказва тезата, че изкуството под формата на психологическа терапия помага за разбирането и подобряването на емоционалното състояние на деца с комуникативни дефицити.

Ключови думи: арттерапия, комуникативни нарушения, деца

С понятието комуникативни нарушения се означават всички нарушения, свързани с вербалната и невербалната (екстравербална) комуникация. Тези нарушения влияят негативно на цялостната комуникация, пречат на възможностите на човека да намира, обработва и разбира символите и понятията, нужни за осъществяване на успешна комуникация. Основният проблем при комуникативните нарушения се отнася до разбирането и произвеждането на реч в социалните взаимодействия, което пречи на двупосочната комуникация предаващ - приемащ. Друг важен момент за протичане на нормална комуникация е нейната яснота. Съобщението, произведено от говорителя, трябва да бъде достатъчно ясно, за да се разбере от реципиента. Последователността е също водещ фактор при комуникирането.

От проблеми с комуникацията страдат най-вече деца с аутизъм, синдром на Аспергер, первазивно разстройство на развитието и други в този аутистичен спектър. Трудностите засягат широк спектър от умения, както и възможностите на детето да:

- възприема социалната комуникация
- разбира сигналите на заобикалящата го среда

- изпълнява инструкциите
- да извършва самоуправление или организационни задачи
- развива ефективна експресивна комуникация

Поради всички тези дефицити, подобряването на комуникацията е една от най-важните цели при работа с тези деца.

Арт терапията, от друга страна, е форма на терапия, която провокира изразяването на мисли, чувства, смисъл и преживявания, с помощта на сътворяването на материален продукт. Разнообразните дейности, използвани в арт терапията днес – рисуване, оцветяване, работа с тесто или глина, музика и други, се прилагат успешно от специалистите в работата им с деца с комуникативни нарушения.

Арт терапията помага за оценка на емоционално-поведенческото състояние на детето с комуникативно нарушение. Макар на пръв поглед логопедът и арт терапевтът да подхождат към проблема по различен начин, първият се фокусира и работи върху симптомите, а втория - арт терапевтът работи върху психо-емоционалното състояние на пациента като възможност за подобряване на комуникацията, те могат да са си взаимно полезни и допълващи се в процесът на работа с комуникативни нарушения.

Арт терапията се различава и от практикуването на изкуство, защото не следва определени правила, тя се съсредоточава върху изграждането на житейски умения, насърчаване на себеизразяването и преодоляване на дефицитите у детето. Арт терапията насърчава участниците да се себеизразяват по един алтернативен комуникативен начин, чрез арт материалите, които създават, като целта не е създаване на произведение на изкуството. Този психологически метод създава изключително благоприятни условия за осъществяване на невербална комуникация с деца с комуникативни нарушения. Децата често, поради диагнозата си, са неразбрани и възприемани за странни, но добрият арт терапевт може с лекота да достигне до скритите, несъзнавани мисли и чувства на едно дете с комуникативни нарушения. Този вид комуникация – невербална и несъзнавана, носи много ценна информация за лечението на детето. Много често причините са психо-емоционални и в процесът на самата арт терапия те биха могли да се коригират и отстранят от специалиста.

Арт терапията, като нов вид психотерапия, привлече много внимание през последните години заради приложението си в областта на визуалната комуникация. Установено е, че арт терапията помага на индивидите да изследват емоции и да преодоляват психологически бариери чрез творческо артистично изразяване, и може да насърчи самопознанието и да регулира емоциите. Дизайнът на визуалната комуникация

предоставя на индивидите невербален начин на изразяване, който компенсира емоционалното измерение, което е трудно да се обхване с думи.

Накратко казано, визуалната комуникация се отнася до предаването на информация, идеи или съобщения чрез визуални елементи.

Тези елементи могат да включват изображения, персонализирани графики, диаграми, схеми и други визуални представяния. Това е форма на невербална комуникация, която разчита на визуалното възприятие на аудиторията, за да разбере и интерпретира замисления смисъл.

Основната цел на визуалната комуникация е да представя информация по точен, ефективен и визуално привлекателен начин. Основен принцип при арт терапията за деца е създаването на визуален образ като важен аспект на естествения процес на учене при децата. Чрез продуктът, създаден по време на арт терапия децата могат да се свържат с чувства, които иначе трудно биха могли да бъдат изразени с думи. Способността да се изразяват и да практикуват умения може да даде усещане за контрол и само-ефективност и да насърчи самооткриването. Затова тя може да предостави начин за децата и клиницистите да се справят с психосоциални проблеми по различен начин от другите видове терапия.

Важно за добрата комуникация е социумът или заобикалящата ни среда от хора. Наличието на други хора покрай нас съдейства за задвижване на комуникативен акт. Работата в арт терапевтична група е форма на социална общност, която освен подсъзнателно, подканва към комуникация и чисто съзнателно. Група от хора, събрани на едно място, имащи еднаква цел, провокира различни комуникативни ситуации сред членовете ѝ. Затова освен индивидуалната арт терапия при деца с комуникативни нарушения, много добро влияние оказва и груповата.

Арт терапията работи добре и при диагностицирането на проблема при липса на комуникация, чрез възможностите на творчеството като инструмент на деца с комуникативни нарушения може да им бъде поставена точна диагноза.

Арт терапевтичният процес е свързан с лечение, превенция, корекция, рехабилитация и обучение на клиенти с определен тип затруднения от психологическо, физиологично и социално-емоционално естество.¹

В центърът на разбирането за арт терапията като метод стои „символът“, в центърът на комуникацията между хората също. Основополагаща част от терапията чрез

¹ Психотерапия, 2012: 240-241

изкуство се намира във взаимовръзката „образ-слово“, която се обуславя от предхождащото съществуване на вътрешната (импресивна) реч при децата. Вътрешният диалог е изначално присъщ за всяко дете, чак след него идва външното проговаряне или експресивна реч. Значението на визуалните символи и непредубеденото възприемане на личните асоциации на детето от терапевта помага за осъществяване на процес на невербална комуникация между тях.

“ Създаването на символ предполага и определено емоционално отношение, което да обвърже определен смисъл с конкретно емоционално съдържание, при това в достатъчно широк диапазон от емоционално съдържание. Използването на определен символ е и изразяване на отношение към неговото смислово съдържание, независимо от това какви материални елементи го *изпълват*. Емоционалността, която се отразява при използването на определен символ, трябва да бъде развита и толкова стабилна, че да може да запълни процеса на смислообразуване, т.е. богатството на образи, към които да се изрази съответното емоционално отношение.”²

Използването на изкуството в контекста на лечението се оказва ефективно поради това, че този метод позволява експериментиране с чувствата – да бъдат изследвани и изразявани на символично ниво. Символното изкуство произлиза от пещерните рисунки на първобитните хора.

Информационната брошура на Британската Асоциация по арт терапия (ВАТТ, 1994) определя: „Целта на сесиите е... да развият символичен език, чрез който да осигурят достъп до изтласканите чувства и средства за интегрирането им чрез творчество в личността...“³.

Както с помощта на комуникацията човек изразява своите чувства и идеи, така и чрез арт терапията пациентът пресъздава с помощта на изкуството своите мисли и чувства. Разгледано по този начин, арт терапията се явява като алтернативна форма за комуникацията при деца с комуникативни нарушения.

По време на арт терапия, терапевтът се фокусира върху всички аспекти на изразяването на детето и се опитва както да разбере, така и да предаде това разбиране обратно към детето. С други думи, може да се приемем, че всяко изразяване, направено от индивид, като вокализация или действие, е пряка реакция на средата на индивида, включително на другите хора в нея. Реакциите на терапевта на такива изрази са

²Панкова Р, “Процесът на символното моделиране в арттерапията”, Артдиалог, Изследвания-2022, бр.1 с.2

³ British Association of Art Therapists, <https://baat.org/art-therapy/what-is-art-therapy>

предназначени да помогнат на детето да намери някаква форма или смисъл относно естеството на тези изрази.⁴

В самия процес на арт терапия с деца от аутистичния спектър се отделя внимание на оценката на интерактивното поведение, ангажираността с процеса на създаване на изкуство и ангажираността с арт терапевта. Разглеждат се области като спонтанност, като се задават въпроси като: ангажира ли се детето с процеса на създаване на изкуство по някакъв начин? Инициира ли детето изследване на материалите и експериментира ли с тях? От съществено значение е синхронизацията между терапевта и детето, а наблюденията на взаимодействия като това дали арт терапевтът и детето се движат в ритъм заедно и дали са комфортни един с друг са важни показатели за това. Изследва се и самата област на взаимодействието: има ли поведението потенциал да инициира, поддържа или да развива взаимодействие? Насочено ли е към другия човек като личност, вместо да е само случайно свързано с присъствието на този човек⁵ Според доц. д-р Румяна Панкова “самият процес на реализация на художественото творчество също носи определен белег на трансперсонален феномен”.⁶

Друга област за разглеждане е редуването: може ли детето да развие взаимодействие с редуване с арт терапевта, напр. „Ти рисуваш нещо, аз рисувам нещо“⁷ ? Въпросите, свързани с качеството на обмена, включват дали детето приема нещо ново, когато то бъде въведено в взаимодействието. Забелязва ли детето и включва ли го в своите действия? Друга област се отнася до това, което наричаме обратен обмен: може ли детето на свой ред да въведе нещо ново в обмена и да забележи, когато арт терапевтът го възприеме?

Друга област, която се нарича игра–диалог, се изследва чрез въпроса дали детето се включва в игриви взаимодействия от типа „нека си представим“ или ситуации „сякаш“; един показател за това може да бъде дали детето имитира или дава имена на нерепрезентативни драсканици.

Следващата област за разглеждане е природата и качеството на вербално-невербалната комуникация: използва ли детето език? Ако езикът е необичаен, по какъв

⁴ Еванс, К., Дубовски, Я., Отвъд думите. Арт терапия с деца от аутистичния спектър, 104-108, 2014

⁵ Nind, M. and Hewett, D. (1994) Access to Communication: Developing the Basics of Communication with People with Severe Learning Difficulties through Intensive Interaction. London: David Fulton 125-134;

⁶ Панкова Р, Изкуство и трансперсонална психология, Артдиалог, Изследвания 2022, бр., с.2

⁷ Rutten-Saris, M. (1990) Basiboek Lichaamstaal. Assen: Van Gorcum

начин? Описва ли детето какво рисува, докато го прави? Взема се предвид и природата на всяко тестово поведение: търси ли детето реакция от поведението на терапевта, например детето хвърля моливи на пода умишлено и след това спира и гледа очаквателно към терапевта? Също така търсим индикации относно осъзнаването на детето за тяхната чувствителност към обекти, хора или каквото и да е в околната среда. Примери за тези жизнени ефекти могат да включват реакциите им на твърдост или мекота на повърхности; тяхната чувствителност към цвят; чувствителност към стимули, качество и текстури на предмети, напр. хлъзгави, лепкави, сухи, чупливи или остри.

По време на терапевтична сесия децата осъществяват комуникация с терапевта чрез своята творба, макар и не вербална, но този вид комуникация е изключително важна както за състоянието на детето, така и за работата на арт терапевта. Детето от една страна се чувства чуто, видяно, признато и разбрано от някой друг, а от друга страна, успява да изрази чрез терапията чувства и мисли, потискащи неговото комуникативно развитие. В статията си “Изкуство и трансперсонална психология” доц. д-р Румяна Панкова смята, че “ терапевтичните техники позволяват достигане до дълбинните слоеве на психиката, нивелират събитийни процеси с драматични преживявания и завършват проблемните епизоди и интеграцията им по нов, здравословен начин в индивидуалната психика.”⁸

Екипната работа, например работа на две деца върху едно изделие, би подпомогнала значително процесът на комуникация. Арт терапията създава условия за децата да могат да общуват на различни нива – чрез **тактилни усещания, кинестетично, слухово и визуално**. Така те могат да общуват с други деца, да трупат житейски опит и да експериментират. Чрез арт терапията децата, които изпитват комуникативни затруднения, поради различни причини, могат да се свържат с околните на емоционално ниво и да осъществят невербална комуникация.

Боулби (1965) подчертава значението на чувствителността и безусловната обич в отношенията между бебето и неговия грижещ се. Това са условията, които осигуряват на бебето фокусирано внимание в сигурна среда, необходимо за изграждането на основите на комуникативните умения. В терапевтичната ситуация, неразделното внимание и чувствителността са от съществено значение за основите на терапевтичната връзка. Такава връзка между клиента и терапевта предоставя възможности за емпатично съпреживяване.

⁸Панкова Р. Изкуство и трансперсонална психология. Статия. В: Артдиалог, Изследвания 2022, бр.5, с.1

Подобрявайки комуникацията при деца с комуникативни затруднения се подобряват техните взаимоотношения и социални умения, което е особено важно при децата от аутистичния спектър.

Чрез интегративни методи, арт терапията ангажира ума, тялото и духа по начини, които се различават от вербалното изразяване. Кинестетични, сензорни, перцептивни и символни възможности предлагат алтернативни начини за възприемчива и изразителна комуникация, които могат да заобиколят ограниченията на езика. Визуалното и символично изразяване дава глас на опита и овластява индивидуалната, общностната и обществената трансформация.

Използвана литература:

1. **Панкова Р.** Изкуство и трансперсонална психология, Артдиалог, Изследвания 2022, бр. 5, с.1, 2. ISSN 2367-8801 <https://artdialog-bg.com>
2. **Панкова Р.**Процесът на символното моделиране в арттерапията.Статия. В: Артдиалог, Изследвания-2022, бр.1, с.2 ISSN 2367-8801 <https://artdialog-bg.com>
3. **Еванс, К., Дубовски, Я.** Отвъд думите. Арт терапия с деца от аутистичния спектър, 2014, Център за психосоциална подкрепа;
4. **Bowlby, J.** (1969) Attachment. Volume I of Attachment and Loss. London: Hogarth Press.;
5. **Nind, M. and Hewett, D.** (1994) Access to Communication: Developing the Basics of Communication with People with Severe Learning Difficulties through Intensive Interaction. London: David Fulton;
6. **Rutten-Saris, M.** (1990) Basiboek Lichaamstaal. Assen: Van Gorcum.
7. **Психотерапия. Учебное пособие.** (2012). Санкт-Петербург: Спец Лит. // Psihoterapiya. Uchebnoe posobie. (2012). Sankt-Peterburg: Spets Lit. ;
8. **Арт терапия или терапия** чрез изобразително изкуство е относително нов метод в психотерапията.<https://arttherapy-bulgaria.org/2011/11>;
9. [Art therapy - The British Association Of Art Therapists \(baat.org\)](http://www.baat.org)